

SECȚIA DE ETNOGRAFIE A MUZEULUI ȚĂRII CRIȘURILOR ÎNTRE 1974—1990

BARBU ȘTEFANESCU

Îmi revine sarcina — de onoare — de a face câteva considerații în legătură cu un deceniu și jumătate din existența de abia mai bine de trei decenii a secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor sau, altfel spus, a Muzeului Etnografic al Crișanei. Prin aceasta nu facem altceva decât să continuăm considerațiile făcute cu privire la înființarea și prima perioadă a existenței numitei secții de către Dr. Tereza Mózes.

La pensionarea, în 1974, a Doamnei dr. Tereza Mózes, secția se prezenta ca un organism foarte bine structurat și funcțional. Iar prezența în fruntea sa, în calitate de șef de secție, a dr.-ului Ioan Godea constituia o garanție a faptului că își putea continua activitatea pe un traiect optim. Noul șef de secție se remarcase anterior prin numărul mare al zilelor de teren, prin întocmirea într-un interval de timp scurt a tezei de doctorat, prin publicarea a două volume din *Monumente de arhitectură populară din nord-vestul României*. Se va remarca în egală măsură prin „teroarea” exercitată asupra colegilor pentru ca aceștia să-și materializeze intențiile și disponibilitățile științifice. Și datorită insistențelor sale au fost scrise și publicate articole, studii, cărți, care altfel ar fi rămas, probabil, nescrise ori nepublicate. Tot atât de adevărat este că toate propunerile editoriale au fost întâmpinate cu cea mai mare receptivitate de către directorul muzeului, Dr. Sever Dumitrașcu, care înfruntând handicapuri financiare, uneori lipsa de receptivitate sau teama forurilor superioare, și-a asumat responsabilitatea publicării unui număr impresionant de lucrări, transformând Muzeul Țării Crișurilor într-o adevărată editură, într-o perioadă în care tipăriturile fuseseră din ce în ce mai îngrădite.

Sub aceste auspicii, putem afirma că secția noastră și-a continuat existența sub semnul hărniciei, al responsabilității față de lumea în soluție a satului, al eficienței.

În perioada 1974—1978, când la conducerea secției s-a aflat Dr. Ioan Godea, accentul s-a pus pe câteva aspecte majore:

1. În centrul activității micului colectiv — nu a numărat niciodată mai mult de patru muzeografi — s-a situat cercetarea științifică: de teren, de arhivă și cea îndreptată asupra colecțiilor. Statistica zilelor de teren efectuate de membrii secției este edificatoare pentru dimensiunile efortului depus în acest sens. În 1975, de pildă, s-au efectuat 147 zile de teren: Ioan Godea — 54, Aurel Chiriac — 42, Elena Grigorescu — 26, Susana Tóth — 25. Aspectele vizate de aceste cercetări au fost: arhitectura tradițională — laică și ecleziastică (I. Godea, A. Chiriac), pictura bisericilor de lemn. (I. Godea, A. Chiriac), sistemul ocupațional tradițional (I. Godea), ceramica populară din Țara Crișurilor (S. Tóth), portul

popular (E. Grigorescu). Rezultatele campaniilor de cercetări s-au materializat în studiile publicate în anuarul *Biharea*, în volume de sine stătătoare, într-un număr mare de piese care veneau să completeze colecțiile — numai în 1974 s-au adăugat 827 obiecte noi — în mii de clișee, diapozitive și fișe de fototecă care au constituit zestrea pe baza căreia s-au conturat componentele Catalogului științific al secției. Deplasarea pe teren a fost reclamată și de cuprinderea membrilor secției în colectivul de aplicare a chestionarelor pentru Atlasul Etnografic al României.

În paralel s-au efectuat documentări de arhivă, între muzeografi- etnografi și arhiviștii filialei locale a Arhivelor Statului instituindu-se o colaborare devenită, între timp, tradițională. Pe lângă seria de expoziții intitulată „Documente etnografice“, cercetările de arhivă au venit să verifice ori să completeze datele culese prin investigația de teren.

Cercetările asupra colecțiilor proprii au vizat cu deosebire redactarea unor cataloage de colecție, unele publicate în perioada ulterioară, unele rămase până astăzi în manuscris.

Pe lângă numerele II, III și IV ale anuarului *Biharea*, au apărut în intervalul la care ne referim mai multe volume de autor ale membrilor secției: *Monumente istorice din Țara Crișurilor*, de Ioan Godea (în colaborare cu Alexandru Avram) (1975), *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, de Tereza Mózes (1975), *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, de Ioan Godea, (1977), *Feronerie populară din Bihor*, de Aurel Chiriac (1978), *Piese etnografice din zona Beiuș—Vașcău*, de Barbu Ștefănescu și Florica Goina (1979).

Ca o recunoaștere a prestigiului câștigat în scurta sa existență de secția de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, în mai multe rânduri au fost organizate la Oradea cursuri de perfecționare și examene de atestare ale muzeografilor etnografi din țară.

2. În plan expozițional atenția a fost îndreptată spre schimbul de expoziții cu instituții din țară și străinătate. În 1974 a început colaborarea cu Déri Muzeum din Debretin, prin deschiderea la sediul instituției amintite a „Expoziției de artă populară a județului Bihor“; în replică, în anul următor a fost deschisă la Oradea expoziția „Ceramica din Debretin și Nádúvár“. Tot în anul 1974 secția de etnografie a instituției muzeale orădene și-a adus o contribuție importantă la organizarea expoziției „Civilizația lemnului în România“, deschisă în Republica Federală a Germaniei.

În cadrul schimburilor expoziționale la nivelul național, secția de etnografie a organizat în 1975 expoziția „Sumane și cojoace din Bihor“ la Timișoara, expoziție care, în 1976, a fost deschisă și la Craiova; în anul 1976 a fost deschisă expoziția „Țesături populare din Țara Crișurilor“ la Râmnicu Vâlcea și Slobozia. În replică, au fost vernisate la Oradea expozițiile: „Sumane și cojoace din Banat“, a Muzeului Banatului din Timișoara (1975), „Scoarțe și chilimuri oltenenești“, organizată de Muzeul Olteniei din Craiova (1976), „Ceramica vâlceană“, în organizarea Muzeului Județean Vâlcea (1977), „Specificul etnografic al Câmpiei Române“ a Muzeului Satului din București (1977), „Țesături populare din Câmpia Bărăganului“, organizată de Muzeul din Slobozia (1977). Se mai poate

aminti participarea la expoziția interjudețeană organizată la Tulcea în 1977.

O altă preocupare constantă în plan expozițional a fost valorificarea sub acest aspect, prezentarea către publicului larg, a colecțiilor particulare. Pe această linie se înscrie expoziția deschisă în 1975, la sediul Muzeului Țării Crișurilor, intitulată „Zona etnografică a Crișului Negru oglindită în colecția Aurel Flutur“. Trei ani mai târziu, cea mai mare parte a valoroasei colecții amintite a fost achiziționată de către Muzeul Țării Crișurilor.

Aș mai aminti începuturile seriei expoziționale „Documente etnografice“ (1977) care a continuat apoi în mai multe ediții și în anii următori. Se adaugă alte expoziții tematice: „Aspecte etnografice în agricultura județului Bihor“ (1974), ori „Tradiție și inovație“ (1975), organizată în colaborare cu secția de artă, inaugurând un fructuos dialog ce se va materializa în mai multe reușite pe această temă.

Tabloul expozițional bogat al acestei perioade este întregit de mai multe expoziții itinerante: „Preocupări de etnografie și artă oglindite în revista Familia“ (1974), „Țesături populare bihorene“, „Textile populare bihorene“ (1975), precum și de organizarea anuală a „Târgului meșterilor populari din Bihor“.

3. În ceea ce privește activitatea de restaurare și conservare, eforturilor colectivului format din Aurora Stanoe, restaurator textile, Letiția Roșu și Iacinta Chiriac, conservatori, s-au concentrat asupra organizării a unor condiții de depozitare salubre, mai cu seamă categoriile de obiecte cele mai expuse: icoanele pe sticlă, textilele, lemnul, ceramica. În paralel sute de piese au fost consolidate sau restaurate.

4. La capitolul nerealizărilor am trece pe primul loc faptul că nu s-a reușit înființarea secției în aer liber a Muzeului Țării Crișurilor, în ciuda demersurilor repetate în acest sens, începând cu 15 martie 1976.

În decembrie 1978 Dr. Ioan Gadea s-a transferat la Muzeul Banatului din Timișoara, după ce în prealabil făcuse acest lucru și Elena Grigorescu. Aceasta lăsa în economia secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor un gol care se cerea a fi repede umplut, pentru ca activitatea de ansamblu a instituției să nu sufere. Dintre oamenii rămași (Susana Tóth, Aurel Chiriac, Florian Costin, Barbu Ștefănescu muzeografi, Iacinta Chiriac conservator) experiență mai mare avea ceramista Susana Tóth, care a coordonat timp de un an activitatea compartimentului.

Existența unui cadru adecvat, existența unor instrumente și a unor compartimente funcționale în cadrul secției (de la serviciul de supraveghere din expoziția de bază, la Catalogul științific, la evidență etc.), în condițiile unui sprijin adecvat din partea directorului, Dr. Sever Dumitrașcu, a făcut ca activitatea secției să nu se diminueze în anii care au urmat sub nici un aspect, în ciuda tinereții și a lipsei de experiențe a membrilor secției, suplinite, e drept, adesea, prin entuziasm.

Din vara anului 1980 mi s-a încredințat sarcina coordonării activității secției, pe care am îndeplinit-o până la 31 martie 1990.

Am fost conștient de responsabilitățile pe care mi le asumam: de a urma la conducerea secției după două nume de prestigiu în muzeografia etnografică românească, de a veni la conducerea unui secții ce se bucura

de un renume incontestabil în plan național și chiar internațional; de necesitatea de a menține, cantitativ și calitativ, activitatea la parametrii anteriori, eventual, de a încerca depășirea lor. Unele din ambițiile inițiale s-au materializat, altele, din păcate, nu.

Sarcina asumată a fost în același timp dificilă și ușoară. Dificilă pentru considerentele de mai sus; ușoară pentru că secția era deja astfel structurată încât să funcționeze indiferent de persoana aflată în fruntea ei.

Personal m-am străduit să situez mai mult secția în limitele unei tradiții sănătoase, decât să încerc cu orice preț inovații aventuroase. De aceea cred că termenul de *continuitate* este cel mai adecvat cu privire la această perioadă, consolidarea unor norme impuse anterior.

În acest interval încă s-au mai putut face achiziții, este drept, cu sume mai modeste. „Politica“ de achiziții a vizat completarea colecțiilor în acele domenii în care s-a constatat goluri: ocupațiile de bază, în primul rând agricultura, ocupațiile secundare, anumite componente ale mobilierului tradițional, meșteșugurile — mai cu seamă cele legate cu prelucrarea lemnului —, instrumente muzicale, icoane, fără a fi neglijate textilele, portul popular, ceramica.

Creșterea colecțiilor a creat probleme noi și importante cu privire la depozitarea; mai ales colecția de lemn s-a aflat parțial într-o situație precară: și anume partea ei depozitată la subsolul palatului, unde condițiile de întuneric și umezeală ridicată pun probleme serioase de conservare. Se puna astfel problema reamenajării spațiilor de depozitare situate la etaj, în așa fel încât o bună parte din obiectele de la subsol să fie mutate aci. S-a reușit rezolvarea de o manieră convenabilă a problemei prin amenajarea raftului-depozit de pe coridor și completarea cu alte rafturi a vechiului depozit de lemn. O altă parte a colecției a cărei depozitare nu era încă rezolvată corespunzător o constituia valoroasa colecție de icoane, în special icoanele pe sticlă, pretențioase din acest punct de vedere. Husele de hârtie ondulată în care erau ținute se dovedeau insuficiente pentru apărarea lor, în condițiile tasării. S-a realizat raftul-depozit pentru icoane, în care fiecare exemplar este depozitat separat. De asemenea, s-a creat un nou spațiu disponibilizat prin tipodimensionare pentru completarea ulterioară a colecției de ceramică.

O problemă de conservare dificilă de rezolvat a fost cea a mutării temporare și apoi a revenirii pe vechile locuri a colecțiilor și mobilierului, operațiune necesară pentru schimbarea planșeului dintre etajele I și II ale clădirii, operațiune care s-a realizat, considerăm noi, în bune condiții și care nu a afectat nici colecțiile, pe linia conservării, nici activitatea de ansamblu a secției.

În această perioadă secția a beneficiat de serviciile a doi restauratori bine pregătiți profesional, serioși și harnici: Elisabeta Ardelean, restaurator textile, și (până în 1988) Ioan Filimon, restaurator în lemn. Sute de piese au beneficiat de consolidări mecanice, de curățiri, de tratamente chimice, de restaurări propriu-zise.

În planul activității științifice — pe care am considerat-o în permanență cea mai importantă — cei patru muzeografi ai secției au încercat să acopere, spațial și tematic, ansamblul zonei gestionate de Muzeul Țării Crișurilor. Colectivul de muzeografi s-a implicat mai întâi în

cercetările pentru Atlasul Etnografic al României. Apoi, conform planului centralizat (unic) de cercetare în domeniu, coordonat de Ministerul Culturii, secția de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor a fost între titularii temei: *Centre de prelucrare artistică a lemnului* (implicându-se direct în cercetare B. Ștefănescu și A. Chiriac). Am participat de asemenea în calitate de colaboratori și la alte teme: *Cadrul general al istoriei agrare și a ocupațiilor tradiționale — agricultura* (B. Ștefănescu), *Centre de prelucrare artistică a ceramicii* (S. Tóth), *Centre de pictură populară pe sticlă și lemn* (A. Chiriac), *Arta populară maghiară* (S. Tóth).

În cadrul acestei problematici și în afara ei am încercat să acoperim spațial și tematic ansamblul zonei controlate de Muzeul Țării Crișurilor. Subiectele cele mai insistent cercetate au fost: *Arhitectura țărănească* (A. Chiriac), *Meșteșugul prelucrării lemnului* (B. Ștefănescu, A. Chiriac), *Ceramica populară* (S. Tóth), *Portul popular* (Fl. Costin, Fl. Goina), *Pictura țărănească* (A. Chiriac), *Târgurile din Bihor* (S. Tóth), *Desfacerea produselor meșteșugărești* (A. Chiriac), *Alimentarea tradițională cu apă* (B. Ștefănescu). În aceste direcții s-au efectuat cercetări de teren, bibliografice și de arhivă. De remarcat faptul că cercetările de teren nu s-au redus la Țara Crișurilor, efectuându-se și în alte zone: Pădureni Hunedoarei (B. Ștefănescu, A. Chiriac), Țara Hațegului (B. Ștefănescu), zona Năsăudului (B. Ștefănescu), Secuime (A. Chiriac).

Majoritatea cercetărilor s-au materializat în studii publicate în anuarul *Biharea* care și-a continuat apariția în ciuda politicii restrictive față de publicațiile muzeale exercitate din exterior. Chiar atunci când a fost interzisă apariția sa (ca și a anuarului de științele naturii, *Nymphaea*) s-a găsit — de către conducerea muzeului — formula, considerăm noi ingenioasă, de a le scoate sub forma unor „extrase” din *Crista*, singurul din cele trei anuare căreia i s-a permis editarea. Acest lucru a permis continuitatea de tipărire și de schimburi de publicații cu străinătatea până în 1990 când a început reeditarea lor „în legalitate”. Anuarul *Biharea* a constituit pentru deceniul 1980—1990, în condițiile încetării apariției a o serie de publicații de profil, unul din punctele de convergență ale domeniului etnografiei aflat, și el, într-o perioadă critică. În paginile sale au însemnat nume consacrate ale scrisului etnografic românesc precum Nicolae Dunăre, Ioan Chelcea, Georgeta Stoica, Corneliu Bucur, Maria Bocșe, Ioan Opris, Mircea Dumitrescu, Maria Cuceu, Ioan Cuceu, Dumitru Colțea, Ioan Toșa, Pompei Mureșan, Ioan Augustin Goia, Crăciun Parasca etc., nume ce au susținut și fortificat anuarul din punct de vedere științific, împiedicând cantonarea sa într-un spațiu absolut regional.

S-a încercat și continuarea cercetărilor în echipă, continuând mai vechile preocupări existente în cadrul secției din acest punct de vedere. Putem aminti pe această linie cel puțin două reușite pe care le considerăm notabile: abordarea monografică a două cunoscute, în literatura etnografică, centre meșteșugărești din zona „industrială” a Beiușului, Budureasa și Valea Neagră de Jos. În ceea ce privește prima dintre localitățile amintite, ea era relativ bine cunoscută în bibliografia de profil prin specializarea locuitorilor săi sub două aspecte: în lădărit — meșteșugul fiind activ și astăzi — și „piuărit”, satul având, pe Valea Stezelor zeci de instalații de bătut pănură, până în urmă cu câteva decenii. Având deci

bine scoase în evidență din bibliografie cele două caracteristici individualizante, misiunea noastră a fost, cu precădere, să încadrăm cele două meșteșuguri într-un ansamblu vital specific unei comunități rurale de la contactul cu muntele, la cumpăna secolelor XIX—XX. A rezultat expoziția „Budureasa la sfârșitul secolului al XIX-lea—începutul secolului al XX-lea; reconstituirea unui mod de viață tradițional“, în care au fost valorificate obiectele — numeroase, — pe care le deține secția noastră cu privire la satul respectiv dar și rezultatele mai multor săptămâni de cercetare a elementelor de „arheocivilizație“ aflate încă în uz.

În ceea ce privește Valea Neagră de Jos am avut de reliefat dubla specializare a locuitorilor în practicarea meșteșugurilor: spătăritul și olăritul, în ordinea ponderii pe care cele două meserii le-au deținut de-a lungul timpului în viața comunității. Dacă olăritul nu se mai practică de mai multe decenii, spătăritul mai umple încă intervalul lung al iernii a câtorva persoane și ele din ce în ce mai puține. Remanența sporită în timp a spătăritului se datorează statutului special pe care îl are satul din acest punct de vedere pentru o zonă foarte largă din vestul României, asemănător celui deținut de Râșculița pentru alte zone. În acest caz am însoțit expoziția „Valea Neagră de Jos. — sat cu meșteșugari specializați“ de un studiu cu caracter monografic.

Și tot la acest capitol al cercetărilor colective, nu neaparat monografice dar în cchipă, trebuie incluse și cercetările întreprinse în satul Parhida, situat în valea Barcăului, aflat, în deceniul amintit, într-un pronunțat proces de depopulare.

Un alt efort depus în plan științific de către membrii secției de etnografie al Muzeului Țării Crișurilor în perioada amintită este cel legat de prezentarea colecțiilor prin catalogare. Susana Tóth a întocmit și a publicat cataloagele pieselor ceramice de Vama și Ineu aflate în colecția secției, în vreme ce alte cataloage au rămas, din păcate, până astăzi în manuscris: „Mobilier țărănesc din colecția Muzeului Țării Crișurilor“ (B. Ștefănescu) și „Catalogul icoanelor pe sticlă și pe lemn“ (A. Chiriac).

În același timp muzeografii, ca și conservatorul și restauratorii secției, au constituit prezențe obișnuite la manifestări științifice organizate la București, Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Arad, Zalău, Deva, Sibiu, Slobozia, integrând unui circuit științific național o serie de rezultate obținute.

Apariția ritmică a anuarului *Biharea* a făcut posibilă continuarea schimbului de publicații cu instituțiile de profil din țară, precum și cu sute de instituții muzeale, universități, institute de cercetări și biblioteci de pe aproape toate continentele. Credem că intrarea ritmică a cărții de specialitate străină în biblioteca secției, într-o perioadă dificilă, a constituit una din realizările remarcabile ale instituției muzeale orădene în perioada la care ne referim.

Cel puțin o parte dintre expozițiile de etnografie cuprinse în intervalul 1980—1990 au fost mici evenimente culturale, prin tematică, prin valoare științifică, prin aderență la public. Cele câteva exemple pun în lumină și aria largă a preocupărilor, dorința de a atrage un public cât mai numeros în condițiile în care, în acest deceniu activitatea muzeului s-a desfășurat, în mare măsură, sub presiunea autofinanțării. Au fost organizate expoziții precum: „Valea Neagră de Jos — sat cu

meșteșugari specializați" (1980), „Cahle în colecțiile muzeale bihorene" (1981), „Budureasa la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX—reconstituirea unui mod de viață tradițională" (1981), „Mijloace tradiționale de transport în Bihor" (1982), „Evoluția tehnicii agricole în Bihor" (1982), „Documente etnografice" (1983), „Instrumente muzicale tradiționale din Bihor" (1984), „Tehnici tradiționale de prelucrare a lemnului" (1984), „Centrul de olărit Vadu Crișului" (1984), „Satul — univers al copilăriei" (1985), „Elogiul grâului" (1986), „Veșmânt și podoabe" (1985) etc.

A continuat schimbul de expoziții cu alte instituții muzeale din țară. Astfel secția noastră a fost receptoarea unor astfel de expoziții realizate de instituții de profil din țară precum: „Măști maramureșene" și „Porți și textile maramureșene" organizate de Muzeul Maramureșean din Sighetul Marmăției, „Port popular din Alba" a Muzeului Unirii din Alba Iulia, „Jucării japoneze" organizată de Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca. La rândul său secția noastră a organizat expoziții în alte localități cum au fost: „Portul popular din Bihor" la Alba Iulia, „Ceramică populară din Bihor" la Zalău etc.

O constantă a activității secției este organizarea în colaborare cu Casa Creației a județului Bihor a Târgului meșteșugurilor populare în cadrul „Zilelor culturale bihorene", puse sub egida Comitetului de Cultură al județului Bihor, în luna decembrie a fiecărei an. Această manifestare a fost însoțită constant de simpozioane și sesiuni științifice pe teme de etnografie și folclor.

*
* *

Dacă bilanțul anilor la care ne referim este unul pozitiv, credem că acest lucru se datorează în foarte mare măsură *spiritului de echipă*, de conlucrare care a dominat activitatea secției în perioada amintită. Muzeografi, conservatori, restauratori, supraveghetore au format în această perioadă mai mult decât o echipă, am putea spune, fără a greși prea mult, o familie. De aceea, aceste rânduri se vor și un omagiu adus celor care au susținut după puteri, activitatea secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor: dr. Sever Dumitrașcu directorul instituției, regretatei Susanei Tóth, colegilor Aurel Chiriac, Florica Goina, Florian Costin, muzeografi, Iacinta Chiriac, conservator, Elisabeta Ardelean, Ioan Filimon, Camelia Pașca, restauratori, Eva Hule, Ileana Balog, Maria Vas, Valeria Ignat, Malvina Cuibuș, Ileana Costea, Ana Tau, supraveghetore, Aurel Flutur, custode al Punctului muzeistic Chișcău.

LA SECTION D'ETHNOGRAPHIE DU MUSÉE DE ȚARA CRIȘURILOR ENTRE 1974—1990

(Résumé)

Créée en 1964, la section d'ethnographie du Musée de Țara Crișurilor connaît son entier accomplissement entre les années 1974 et 1990.

Pendant cette période les membres de la section d'ethnographie se sont confrontés avec plusieurs difficultés, par exemple la diminution des fonds destinés aux acquisitions, aux recherches, aux expositions, mais, malgré ce phénomène, leur activité n'a pas cessé d'être à la hauteur de la situation.

Ainsi, on a publié 18 nombres de l'annuaire Biharea, quelques dizaines d'études et d'articles. On a organisé des expositions temporaires en mettant en valeur les collections personnelles et réalisant des échanges avec les institutions de notre pays et de l'étranger. Dans le domaine de la conservation et de la restauration, on a mis l'accent sur l'assurance des meubles adéquats et des espaces pour le dépôt.

Entre 1974—1990, la section d'ethnographie du Musée de Țara Crișurilor a représenté sans doute l'un des centres les plus importants en ce qui concerne l'étude de la civilisation paysanne de la Roumaine.